

OSMANLI TAŞRASINDA YEREL BİR GÜÇ: KÜÇÜK ALİ (1698-1743)¹

LOCAL POWER IN THE OTTOMAN PERIPHERY: KÜÇÜK ALİ (1698-1743)

Abdullah EKİNCİ

Harran Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

aeoncini@harran.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4767-2002

Berna TORKAK

Harran Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Bölümü

bernatorkak44@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1994-9956

ÖZ

Geliş Tarihi:

04.05.2023

Kabul Tarihi:

09.09.2023

Yayın Tarihi:

25.12.2023

Anahtar Kelimeler

Küçük Ali,
Diyarbakir,
Zulüm,
Malikâne,
Şikâyet.

Keywords

Küçük Ali,
Diyarbakir,
Cruelty,
Mansion,
Complaint.

Bu çalışmada XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. yüzyıl ortalarında Diyarbakir'e bağlı Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird sancağı malikâne mutasarrıfı Küçük Ali'nin yerel bir güç olarak yönetim anlayışı ve tasarruf pratikleri incelenmektedir. Osmanlı taşrasında Küçük Ali'nin güç odaklarına ve halka boyun eğdirmesinde kilit rol oynayan nüanslardan biri zulümdür. Yerelde zulüm yoluyla gücünü arttırmaya çalışan Küçük Ali, halktan zorla para alarak ve hazineye gereken ödemeleri yapmayarak kendisine finansal bir alt yapı oluşturmuştur. Ancak Diyarbakir valisi, eşkiyayı bertaraf etme noktasında yetersiz kalıp, Küçük Ali'nin hapsedildiği yerden serbest bırakılmasını istemiştir. Serbest kalan Küçük Ali'nin böylece taşradaki paydaşları olan eşkiya ve Karaçorlu Osman da açık şekilde ortaya çıkmıştır. Eşkiyayı bertaraf eden Küçük Ali, daha sonrasında eşkiyaya yardım ederek ahaliye zulmetmiştir. Tüm bu zulüm ve keyfi davranışlar halkı bezdirme noktasına getirmiştir. Taşradan merkeze uzanan hak arayış çabasında halkın taleplerine ve yaşadıklarına odaklanan bu çalışmada, ağırlıklı olarak Mühimme Defterleri'nden, Diyarbakir Ahkâm Defterleri'nden, Atik Şikâyet Defterleri'nden ve muhtelif bireysel belgelerden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra yazılı telif eserlerden de istifade edilmiştir.

ABSTRACT

In this study, the governance approach and administrative practices of Küçük Ali, the feudal district governor of Çemişgezek, Sağman, Pertek, and Mazgirt sanjaks under Diyarbakir in the late 17th and mid-18th centuries, are examined as a local power. One of the nuances playing a key role in Küçük Ali's exercise of power and subjugation of the people in the Ottoman hinterlands is oppression. Trying to increase his power through oppression at the local level, Küçük Ali established a financial infrastructure by forcibly taking money from the people and neglecting the necessary payments to the treasury. However, the Diyarbakir governor, finding himself inadequate in eliminating banditry, requested the release of Küçük Ali from his imprisonment. With Küçük Ali being set free, the bandits and Karaçorlu Osman, who were his allies in the hinterlands, became openly apparent. After eliminating the bandits, Küçük Ali later oppressed the local population by assisting them. All these acts of oppression and arbitrary behavior have frustrated the people to a breaking point. This study, focusing on the demands and experiences of the people seeking justice in the quest for justice extending from the hinterlands to the center, primarily draws from the Mühimme Registers, Diyarbakir Ahkâm Registers, Atik Şikâyet Registers, and various individual documents. Additionally, written literary works have been consulted.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1309592>

Atıf/Cite as: Ekinci, A., & Torkak, B. (2023). Osmanlı taşrasında yerel bir güç: Küçük Ali (1698-1743). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(4), 2463-2476.

¹ Bu makale Berna Torkak tarafından 2023 yılında Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı'nda yazmış olduğu "Atik Şikâyet Defterlerinde Ayntab, Diyarbakir ve Ruha (1649-1837)" adlı doktora tezinin içeriğinden üretilmiştir.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayan malî bunalım, XVII. ve XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu malî bunalımın birçok parametreleri bulunmaktaydı. Bilindiği üzere savaş teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler sonucunda sürekli maaş alan ve ateşli silahlar kullanan merkezi orduların önemi giderek artmaya başlamıştır. Söz konusu bu durum Osmanlı maliyesine ek bir yük getirmiştir. Maliyeye eklenen diğer bir yük ise yenilgiyle sonuçlanan savaşlar olmuştur (Pamuk, 2005: 146). Savaşların kaybedilmesi, toprak sisteminin yozlaşması, iç piyasadaki üretimin yetersiz kalması ve bunun gibi birtakım aksaklıklar Osmanlı'nın malî bunalım yaşamasına neden olmuştur (Sakal & Gölçek, 2017: 12).

Osmanlı'nın yakasını kurtaramadığı bu bunalımlı süreçte timar, iltizam ve malikâne gibi toprak sistemleri de yozlaşmıştır (Berkes, 2020: 381, 382). Bilindiği üzere timar sistemi, belli hizmetler karşılığında devlet memurlarına vergi toplama yetkisini devretmekteydi (İnalçık, 2012: 168; Acun, 2002: 9). Devlet bu sistem ile maaş ödemek yerine tarımsal arazilerin gelirini doğrudan tahsis etmekteydi (Aytekin, 2022: 224). Osmanlılar döneminde ve hatta daha öncesinde tatbik edilmiş olan timar sistemi,² arazinin gelirlerine göre has, zeamet ve timar şeklinde üç kısma ayrılmaktaydı (Halaçoğlu: 2014: 93-95; Cin: 1978: 103, 104; Afyoncu: 2013: 162). Timar, hizmet mukabilinde askerlere verilmesine yönelik olan bir sistemdir. Bu sistem, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bozulmaya başlamıştır. Nakit darlığı ve askerî ihtiyaçların yanı sıra zeamet ve timarların ehline dağıtılmaması sistemin bozulmasına neden olmuştur (Koçi Bey, 1972: 22; Yücel, 1974: 15; Yücel, 1988: 75; Halaçoğlu, 2014: 100; Berkes, 2020: 283). Fakat Linda T. Darling, timar sisteminin bozulma ve çöküşten ziyade daha sonraki dönemin değişen ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeniden kullanılması gerektiğini öne sürmektedir (Darling, 2017: 172; Darling, 2015: 1). Darling'in timar sisteminin değişen şartlara bağlı olarak yeniden kullanılması konusuna Niyazi Berkes *usul değişmesi* adını vermektedir. Bu usul değişmesi timar usulünden mukataa iltizam usulüne geçişi kapsamaktaydı (Berkes, 2020: 276; Hathaway, 2016: 75-82). Bu geçişte devlet vergi gelir birimi olan mukataaları (Tabakoğlu, 2015: 300; Cihan, 2017: 124), yıllık geliri karşılığında özel bir şahsa üç yıllık bir süre ile vermekteydi (Genç, 2020: 129; Genç, 2000: 154). Açık arttırma yolu ile verilen bu sistem (Pamuk, 2005: 147) yine bir usul değişimi ile karşı karşıya kalmıştır. Zira bu sistem rantıyeci bir sınıfın gelişmesine neden olmuştur (Barkey, 2011: 353; Güran, 2019: 172). Yüksek riskli ve aynı zamanda yüksek karlı bir iş olan iltizamdandan sonra malikâne sistemine geçilmiştir (Darling, 2019: 155, 156, 204). 1695 yılında uygulamaya konulan bu sistem ile mukataalar kaydı hayat koşuluyla verilmeye başlanmıştır (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 512, 513; White, 2020: 375; Batmaz, 1996: 41; Pamuk, 2021: 102; Kütükoğlu, 2020: 298, 299; Genç, 2022: 97). İlk aşamada kırsal yerleşim alanları malikâne olarak verilirken sonraları vergi hasılatı yüksek mukataalar malikâne olarak tevcih edilmiştir (Özvar, 2018: 10). Bu tevcih edilen yerlerden biri Diyarbekir'dir. XVII. yüzyıl sonlarında Diyarbekir'e bağlı Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird sancağı³ mukataası Küçük Ali'ye tevcih edilmiştir. Söz konusu bu yerlerin mukataa gelirleri *adet-i ağnam*⁴ ve *avarız*⁵den oluşmaktaydı (BOA, AE.SMST.II., 128/14053; BOA, AE.SMST.II., 120/13082; BOA, İE.ML., 82/7663). Bu mukataa gelirleri ile *Akkirman ve Özi Kalesi muhafazasında müstabdem başı dergâh-ı âli cebeciyan*⁶ cemaatinin Masar, Recec, Reşen ve Lezez⁷ maaşlarının ödenmesi sağlanmaktaydı (BOA, AE.SMST.II., 86/ 9238; BOA, AE.SMST.II., 86/ 9258).

Müzayede ile satışa çıkarılan mukataaların tasarruf hakkına sahip olabilmek için muaccele denilen peşin ödemelerin yapılması gerekmektedir. Yine bunun haricinde her yıl mal adı verilen ödemeler de bulunmaktaydı (Genç, 2021: 101; Genç, 2003: 516; Pamuk, 2005: 149; Sucasca, 1985: 278; Cezar, 1986: 22). Küçük Ali, Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird sancağı mukataalarının peşin ödemesini yaparak tasarruf hakkına sahip olmuştur. Malikâne şartları gereği Küçük Ali'nin yıllık ödemeleri de yapması gerekmektedir. Ancak Küçük Ali

² Timar sisteminin tatbik edildiğine yönelik görüşler için bkz. (Köprülü, 2009: 76-102; Cin, 1978: 90-96; Öztürk, 2012: 157-208; İnalçık, 2012: 168-173; Ünal, 1975: 30; Beldiceanu, 1985: 18).

³ Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird sancağı hakkında detaylı bilgi için bkz. (Ünal, 1999: 32-51).

⁴ Adet-i ağnam vergisi koyun, keçi gibi küçükbaş hayvandan alınan bir vergi türüdür (Emecen, 1998: 478; Ünal, 2011: 10; Pakalın, 1971: 20; Kazıcı, 2019: 18).

⁵ Sıra dışı bir vergi türü olan avarız ekseriyetle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğu hallerde toplanmaktadır (Karpat, 2019: 99; İnalçık, 2018: 10; Halaçoğlu, 2014: 65; Sahillioğlu, 1991: 109).

⁶ Kapıkulu ocaklarından biri olan Cebeci Ocağı silahların temini, yapımı ve korunmasından sorumludur. Yine Cebeci Ocağı muharebe zamanında bu silahları cepheye götürmekle görevlidir (Uzunçarşılı, 1988: 3; Kılıçarslan, 1993: 182).

⁷ Masar ile Muharrem, Safer, Rebiü'l-evvel, Recec ile Rebiü'l-ahir, Cemaziye'l-evvel, Cemaziye'l-ahir, Reşen ile Recep, Şaban, Ramazan ve Lezez ile Şevval, Zilkade, Zilhicce ayları kastedilmektedir (Aralı, 2017: 589).

bu şartlar dışında keyfi hareketlerde bulunarak hak ve yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. İşte bu çalışma Küçük Ali'nin malikâne mutasarrıfı ve voyvodası olarak hem devlet hazinesine hem de halka yaşatmış olduğu zulüm ve tagallübe odaklanmaktadır.

Konuyla ilgili literatür taraması yapıldığında ismi Küçük Ali olan iki çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar Buket Çelik'in "Âyanlık ile Eşkıyalık Arasında Osmanlı Taşrasında Küçük Ali Sorunu (1752-1763)" ile Mahmut Şakiroğlu'nun "Çukurova Tarihinden Sayfalar 1. Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları" adlı çalışmalarıdır. Niksar ve Payas'ta aynı isimle ortaya çıkan bu kişileri benzer kılan husus eşkıyalıkları ve zulümleridir. Bu şehirleri eşkıya ve ayan olarak hakimiyetleri altında alan Küçük Alilerin yaratmış oldukları sorunlar XIII. yüzyılda meydana gelmiştir (Çelik, 2019: 87-108; Şakiroğlu, 1991: 103-139). Çalışmamızın öznesi olan Küçük Ali'nin ise Diyarbakır'de yaratmış olduğu sorunlar XVII. yüzyıl sonu ile XVIII. yüzyıl ortalarında meydana gelmiştir. Niksar, Payas ve Diyarbakır'de bu üç ismin yakın dönemlerde ortaya çıkmasının nedeni Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla beraber malî sıkıntıları gidermek amacıyla uygulamaya konulan malikâne sistemidir. Bu sistemi, yereldeki seçkinler ve askerî zümreye mensup kişiler yürütmüşlerdir. Bölgelerindeki gelir kaynaklarının kontrolünü malikâne sistemi sayesinde ele alan bu kişiler, ayanlığın gelişmesinde de rol oynamışlardır (Çelik, 2020: 95, 96). Küçük Ali de bu sistem sayesinde Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird'deki kaynakların kontrolünü ele geçirmiştir. Bu bağlamda dolaylı olarak Küçük Ali de ayan olarak ifade edilebilir.

Söz konusu dönem çerçevesinde Niksar ve Payas'taki Küçük Aliler ile ilgili çalışmalar mevcut olmasına rağmen Diyarbakır'deki Küçük Ali ile ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Bu çalışma ile Osmanlı taşrasında yerel bir gücün zulüm ve zorbalıkla oluşturduğu gerilim ekseninden kurtulmaya çalışanların, Divan'daki adalet taleplerine değinilerek literatüre katkı sağlamayı amaç edinilmiştir.

Küçük Ali'nin Görevleri

Malikâneci sıfatı ile Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird sancaklarını zorba yönetimin merkezi haline gelmesine sebep olan Küçük Ali, şikâyetlerde mutasarrıf ve sabıkan Mirlivâ⁸ payesiyle Çemişgezek voyvodası olarak geçmektedir (BOA, A. {DVNSSKT. d. 40,⁹ 454/ 2077; BOA, A. {DVNSSKT. d. 48, 391/4; BOA, A. {DVNSSKT. d. 33, 603/2; BOA, AE.SAMD. III., 157/15377; BOA, A. {DVNSSKT. d. 40, 152/781). Küçük Ali'nin bu görevlerinden mutasarrıf, herhangi bir makam veya memuriyeti elinde bulunduran, tasarruf eden kişi manasına gelmektedir. Mutasarrıf kelimesi bu anlamların haricinde ayrıca sancak ya da liva idarecisi olarak anılmıştır. Sıkça kullanılan bir diğer anlamı ise malikâne, timar ve hasa sahip olmaktır (Satış, 2015: 546; Örenç, 2020: 377).

Küçük Ali'nin mutasarrıf unvanı dışında bir diğer unvanı eski mirlivâ payesiyle Çemişgezek voyvodasıydı (BOA, A. {DVNSSKT. d. 37, 407/1650; BOA, A. {DVNSSKT. d. 40, 152/781; BOA, A. {DVNSSKT. d. 40, 179/875; BOA, A. {DVNSMHM. d. 116, 47/193; BOA, A. {DVNSMHM. d. 116, 297/1223). Malî bir terim olan voyvoda, vergi tahsil eden görevli anlamına gelmektedir. Voyvoda söz konusu vergi tahsilini, vergi gelirine sahip kişilerden aldığı yetki doğrultusunda kendi adına ya da başkası adına yapmaktadır (Küpeli, 2018: 20; Başarır, 2016: 60; Cabbar, 2017: 18).

Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird sancaklarında malikâne mutasarrıfı ve voyvodası olarak ön plana çıkan Küçük Ali'nin bu unvanları onun hem idarî hem de malî ve askerî görevlerde bulunmuş olduğunu göstermekteydi. Küçük Ali'nin tüm bu görevleri dahilinde belirli yetki ve sorumlulukları bulunmaktaydı. Zira Osmanlı taşra teşkilatında bu nevi görevlerde bulunanların, halkın emniyetini sağlamaları, adaleti temin etmeleri, kanun ve emirlere riayet etmeleri, zulmü engellemeleri ve haksızlıkları ortadan kaldırmaları gerekmektedir (İnalçık, 1995: 550; Yücel, 1988: 158). Fakat Küçük Ali ne zulmü engelleyebilmiş ne de haksızlığı ortadan kaldıracıdır. Bunu başaramayan Küçük Ali bir de zulmün faili olmuştur.

⁸ Askerî bir terim olan mirliva Osmanlılarda bir veya iki yıldızlı tuğgeneral ve tümgeneralin karşılığı olarak kullanılmaktaydı. Bu unvana sahip kişiler devletin üst görevli tabakasını oluşturmaktaydı. Askerî bir unvan olan mirliva ayrıca klasik dönemde sancak beyi rütbesi olarak da kullanılmaktaydı (Alpar, 2018: 4).

⁹ 40 numaralı Atık Şikâyet Defteri arşivde, 114/1 Mühimme Defteri olarak kayıtlıdır. Fakat çalışma içerisinde yapılan atıflarda 40 numaralı Atık Şikâyet Defteri kaynak olarak gösterilecektir.

Zulmün Faili: Küçük Ali

Küçük Ali'nin halka yaşattığı zulümleri 1698/1699 yılında ortaya çıkmıştır. Şikâyetlere yansdığına göre Küçük Ali ve zulüm paydaşı Karaçorlu Osman, Pertek, Sağman ve Mazgird reayasından zorla akçe almışlardır. Küçük Ali'nin paydaşı Karaçorlu Osman kendisi gibi voyvodaydı (BOA, A. {DVNSMHHM. d. 123, 35/178; BOA, C.ML., 628/25803; BOA, C.DRB., 37/1836; BOA, AE.SMST.III., 237/18858). Her iki voyvodanın talebine karşılık reaya, kanunların belirlediği ölçüde ve vergi defterlerinde yazılan miktarlarda vergilerini ödemeye razıydılar. Ancak Küçük Ali ve Karaçorlu Osman razı olmalarına kanaat etmeyerek, kanun ve defterden fazla şekilde akçelerini almışlardır. Keyfi ve kanunsuz vergi toplamak zulümdü ve bu zulmü en fazla kamu hizmetlileri işlemekteydi (Mumcu, 2007: 6). Reyanın özellikle kanun ve defteri vurgulamasına karşın Küçük Ali ve Karaçorlu Osman da bir kamu hizmetlisi olarak buna kanaat etmeyip, zulmetmişlerdir. Kanaatsizlik karşısında reaya, haksızlığa uğradığını düşünerek 1703 yılında Divan-ı Hümayun'a giderek şikâyetçi olmuştur.¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nda haksızlığa uğradığını düşünen herkes şikâyetini ilgili mercilere iletme hakkına sahipti (Taş, 2007: 189). Bir kişi gerek kendi şahsına gerekse de ammeyle ilgili kanun ve nizama aykırı gördüğü bütün hususlarla ilgili şikâyetini yerel mahkemeye veya Divan-ı Hümayun'a iletebilmekteydi (Sarıyıldız, 2010: 2; Armağan, 2015: 2020). Küçük Ali'nin zulmüne maruz kalan reaya da şikâyetini Divan-ı Hümayun'a iletmıştır. Reyanın bu şikâyeti onların siyasal bir beceriye sahip olduğunu göstermekteydi (Faroqhi, 2021: 286). Divan da bu siyasal beceriye sahip reyanın şikâyeti üzerine kazaya mübaşir tayin etmiştir.¹¹ Olayın çözümü artık mübaşire bırakılmıştır (BOA, A. {DVNSSKT. d. 37, 407/1650).

Yine 1703 yılında Divan'a gönderilen bir mektupta bundan evvel Küçük Ali ve Karaçorlu Osman'ın ahvallerinin sual olunmak üzere mübaşir tayin edildiği belirtilmektedir. Mektupta yer alan bilgiye nazaran Küçük Ali ve Karaçorlu Osman'ın zulümlerine bir paydaş daha eklenmiştir. O da yol kesen eşkiyaydı. Eşkiyayla iş birliği yapıp fesat ve şakavetlerine devam eden Karaçorlu Osman ve Küçük Ali durmak bilmiyordu. Bitmek bilmeyen zorbalıkları üzerine Çemişgezek, Pertek, Sağman ve Mazgird reayası ile şehrin ileri gelenleri arz-ı mahzarlar¹² ve ilamlar ileterek bu zorbalıktan kurtulmak istemişlerdir. Ancak tüm bunlara rağmen gerek Küçük Ali gerekse de Karaçorlu Osman ve eşkiya zulümlerine devam etmişlerdir. Çünkü zulüm ve zorbalık onların alışkanlığı haline gelmiştir. Bu alışkanlık ise şikâyetinde *âdet-i müstemirre* kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu kelime söz konusu suç ve zulümlerin birçok defa işlendiği ve alışkanlık haline geldiği anlamına gelmektedir (Aykan, 2018: 15). Nitekim bu şikâyet zaten bunun bir alışkanlık haline geldiğini kanıtlamaktadır. Söz konusu bu alışkanlığın devam etmesi üzerine Divan olayın incelenmesi için Kapıcıbaşı Mustafa'yı mübaşir olarak tayin etmiştir. Mübaşir Mustafa yapılan incelemeler sonucunda arz ve ilamı Divan'a iletmıştır (BOA, A. {DVNSSKT. d. 40, 30/198).

Aynı yıllarda Çemişgezek, Pertek, Sağman ve Mazgird kazaları ahalisinin şikâyetine göre Küçük Ali her kazadan fazladan on altı kise akçe ve bu akçelerden de fazla hizmet adı altında akçeler almıştır. Hizmet adı altında alınan bu akçeler yine kanun ve defterlerde belirlenen ölçüden fazla şekilde alınmıştır. Ancak Küçük Ali fazladan aldığı akçelerle de yetinmemiştir. Öyle ki *yedi yüz süvari ve piyade adam ile abalının üzerlerine konup müft ve meccanen yem ve yemeklik ve sair zahirelerini* almıştır. Bedavadan zahire ve yiyeceklerini ahali üzerinden sağlayan Küçük Ali, ayrıca birçoğunun da emval ve erzaklarını yağmalamıştır. Nihayeti olmayan zulüm ve haksızlığa maruz kalan ahali, yağmager Küçük Ali'den şikâyetçi olmuştur. Şikâyetlerin artması üzerine Divan, Küçük Ali'nin yakalanıp hapsedilmesini ve aldıklarının geri vermesini istemiştir (BOA, A. {DVNSSKT. d. 40, 74/417).

Küçük Ali'nin halk üzerindeki haksız yaptırımları ve uygulamalarıyla ilgili bir diğer şikâyet 1706 yılında Divan'a iletilmiştir. Şikâyete göre Küçük Ali yaklaşık üç yüz atlı ile tasarrufunda bulunan kaza ve köylere girip yem ve yemeklik gibi zahireleri bedavadan almıştır. Bu zahirelerle birlikte ayrıca birçok kişiyi birer *babane* ile hapsedip ellerindeki akçeleri alıp, emval ve erzakları yağmalamıştır. Hapsetmenin gerekçesi olmadığından ötürü bu gerekçesizlik bahane kavramı ile karşılanmıştır. Yağmagerliğine devam eden Küçük Ali'nin kaza ahalisine verdiği zarar sonucunda ahalinin şikâyet etmekten başka yolu kalmamıştır. İletilen şikâyet sonrasında Divan, Başmuhasebe Defterleri'ne başvurarak inceleme yapmıştır. Çünkü bu defterler mukataat ve malikâneye ait her

¹⁰ Kadın veya erkek fark etmeksizin haksızlığa uğradığını düşünen herkes adaletin mekanizması sayılan Divan-ı Hümayun'a baş vurabilmekteydi (Mumcu, 2020: 79; Singer, 2008: 145; Ekinci & Torkak, 2022: 199).

¹¹ Kanunsuzluk hüküm sürdüğü zamanlarda merkezden taşraya gönderilen mübaşirler burada şikâyete konu olmuş bazı davaların çözümünde önemli bir rol oynamışlardır (Tuğluca, 2016: 77; Heyd, 1967: 17; Heyd, 1973: 228).

¹² Bütün bir kaza halkının toplu şekilde Divan-ı Hümayun'a ilettiği dilekçeye arz-ı mazhar denir (İnalçık, 2017: 65).

türlü hesap kayıtlarını ihtiva etmektedir (Emecen, 1992: 134). Divan, defterler üzerinden yaptığı incelemenin ardından malikânenin Küçük Ali'nin üzerinde olduğunu ancak haksız uygulama ve taleplerinden dolayı halkın rencide edildiğini belirtmiştir. Yine Divan, Küçük Ali'nin gasp ettiği ve yağmaladığı eşyaların halka geri verilmesini istemiştir (BOA, A. {DVNS. MHM. d.115, 169/705}).

Küçük Ali'nin zalimâne hareketleri 1707 yılında da devam etmiştir. Pertek kazası ahalisinin şikâyetine göre kendileri kanunen üzerlerine düşen vergileri ödemeye razı olmalarına mukabil Küçük Ali fazladan *kendisi için* beş kise akçe almıştır. Şikâyetteki *kendisi için* kelimesi Küçük Ali'nin şahsi çıkarlarına yenik düştüğünü vurgular niteliktedir. Küçük Ali bununla da yetinmemiş ayrıca şikâyetçi olan halka *siz beni niçin şikâyet eylediniz* diyerek üç yüz atlı adam ile karyeyi basmıştır. Burada nice eşyayı gasp eden ve yağmalayan Küçük Ali, maddî zararın da ötesine geçerek şiddete başvurmuştur. Öyle ki üç kadını yaralayıp ve on dört adamı hapsederek şiddet uygulamıştır. Şiddete maruz kalan dört adamın hali şikâyetinde *şiddet-i sitâde dört nefer kimesnelerin ayakları düşüleb* şeklinde geçmiştir. Bu bilgiye nazaran yaşanan şiddet sonrasında dört adamın ayakları zarar görmüştür. Küçük Ali'nin bitmek bilmeyen zulmü artık halkın hem canına hem de malına zarar vermiştir (BOA, A. {DVNSŞKT. d. 48, 391/4}).

Güç ve Rüşvet

Küçük Ali'nin zalimlik ve zorbalığının gücü, şikâyetlerde onun *şaki*, *zaleme* ve *mütegallibe* olarak adlandırılmasında etken olmuştur (BOA, A. {DVNSŞKT. d. 40, 454/2077; BOA, A. {DVNSŞKT. d. 48, 391/2; BOA, A. {DVNSŞKT. d. 63, 275/2; BOA, A. {DVNSAHK.DB. d. 1, 16/6; BOA, A. {DVNSAHK.DB. d. 1, 41/1}). Genellikle zorba ve derebeyi diye adlandırılan mütegallibe kaza içerisinde belirli bir güce ve mevkiye sahiptir (Faroqhi, 2016: 64; Şemseddin Sami, 2004: 1281). Bu gücü zorla akçe alarak veya fazladan vergi taleplerinde bulunarak sağlamaktaydı. Tabi güçlerine güç katan arkalarında bir de kuvvet bulunmaktaydı. Bu kuvvet eşkıya olabileceği gibi ehl-i örf ve ehl-i şer' de olabilmekteydi (Özkaya, 2014: 73-80; Metin, 2022: 130; Günay, 2007: 31). Şaki, zaleme ve mütegallibe şeklinde tanımlanan Küçük Ali'nin arkasındaki kuvvet eşkıyaydı. Diğer bir kuvvet ise rüşvetti.

Rüşvet en fazla kamu hizmetlisi tarafından alınmaktaydı (Mumcu, 2005: 11). Sosyal bir sorun olarak kabul edilen rüşvet Osmanlı'da memur atamalarında, malî ve askerî işlerde yaygın olarak görülmekteydi. Halbuki rüşvet almak da vermek de bir suçtu. Bunu yapanlara karşı ağır cezalar verilmesine rağmen çaresi olmayan bir hastalık gibi devam etmiştir (Fulin, 2019: 26-29). Defterdar Sarı Mehmet Paşa, rüşvet hastalığının bir ilacı bulunmadığını ve buna karşı en iyi yöntemin uzak durmak ve perhiz etmek olduğunu belirtmektedir. Zira zulmün ekserisi rüşvetten kaynaklanmaktaydı (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1969: 44-48). Rüşvet hem zulmün hem de zorbalığın başlangıcıydı (Kâtip Çelebi, 2007: 86). Rüşvetten uzak durmayan idareciler şahsi çıkarlarına ve zengin olma meyline yenik düşüyorlardı (Gelibolulu Mustafa Ali, 2015: 154). Bu da onları zulmün ve rüşvetin baş oyuncusu yapıyordu. Söz konusu bu baş oyuncularından biri de Küçük Ali'ydı. Küçük Ali'nin rüşvet aldığı iddia eden ise Pertek, Sağman ve Mazgird kazaları ahalisiydi. 1707 yılındaki şikâyete göre Küçük Ali rüşvet almadığı sürece halkın meramını kadiya iletmesine izin vermemekteydi. Küçük Ali şikâyetçi olmanın bedelini rüşvet almak şeklinde hesaplamıştır. Burada Küçük Ali ile birlikte kadı da aynı kefedeydi. Zira Küçük Ali, *bila emri şerif* topladığı akçeleri kadiya vermiştir. Yerel idarenin bel kemiği olan kadı (Faroqhi, 2017: 31) ise aldığı akçeler ile susup geri çekilmiştir. Halbuki kadı taşradaki halk ile merkezdeki hükümdar arasında köprü görevi görmekteydi (Darling, 2022: 342). Lakin kadının para karşısındaki adaletsizliği yerel dinamikleri olumsuz etkilemiştir. Öyle ki adaletin mekânında, adalet ve hukuk adamı olan kadı aldığı akçeler ile adaletsizliğin temsilcisi olmuştur (Ortaylı, 2020: 11). Kadıyı geri plana çıkaran Küçük Ali, mekânın boşluğundan faydalanarak mahkemeye kendi tarafından adam koymuştur. Adamının kendi çıkarlarına yönelik hareket etmesi için de cebine on beş-yirmi kuruş bırakmıştır. Bu adamın görevi Küçük Ali ile ilgili biri merkeze gidip şikâyet ederse bunun haberini ona iletmektir. İletilen bu haber neticesinde Küçük Ali de şikâyetleri önleyebilecekti. Fakat düşündükleri gibi olmamıştır. Çünkü ahali toplu şekilde merkeze gidip Divan'a şikâyetlerini iletmişlerdir (BOA, A. {DVNSŞKT. d. 48, 391/2}). Halk şikâyetini iletmesine rağmen bunun gerisinde de yerel mahkemede problem bulunmaktaydı. Küçük Ali'nin hukukî süreçlerin merkezi aktörü sayılan kadiya (Aykan, 2016: 160) para verip susturması ve mahkemeye kendi adamlarından biri koyması yerel mahkemelerin dış etkilere karşı açık olduğunu göstermekteydi (Ergene, 2003: 124; Torkak, 2023: 239). Bu da Küçük Ali gibi yerel güçlerin mahkemeyi kendi lehine kullanmasını sağlamaktaydı

Hapis ve Serbest Bırakılma Arasında Küçük Ali

Yerel mahkemeyi dahi kendi çıkarlarına uygun kullanan Küçük Ali'nin 1698-99 yılında başlayan zulüm ve taaddisi 1743 yılına kadar devam etmiştir. Nitekim bu yıllar arasındaki şikâyetlerde Küçük Ali'nin adamlarıyla birlikte köyleri basıp ahaliye zorla akçe aldığı, bedavadan yem, yemeklik ve zahire aldığı, gasp ve yağma olaylarında bulunduğu, ahaliye haksız yere hapis ve katlettiğine yönelik şikâyetler bulunmaktadır. Bu şikâyetlerde Küçük Ali'nin zulmünün nihyeti olmadığı ve halkın dağıldığı, bulunduğu yeri terk etmek zorunda kaldığı ve perişan bir duruma düştüğü belirtilmektedir (BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 39, 119/503; BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 39, 479/1988; BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 39, 480/1991; BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 48, 392/2).

Halkın bu hale gelmesi ve artan şikâyetler sonucunda tasarruf ettiği malikânenin Küçük Ali'den alınmasına ve Diyarbakir Kalesi'nde hapsedilmesine karar verilmiştir. Malikâne şartları dışında ahaliye çeşitli adlar altında yük yükleyen ve zulmeden Küçük Ali malikâneci olarak hiçbir hak ve yükümlülüklerini yerine getirmemiştir. Halka yaptıkları dışında mukataanın senelik malını dahi çeşitli sebeplerle ödemekten imtina etmiştir. Hapsedilmesine karar verilen Küçük Ali hem mukataayı hem de yatırdığı muacceleli kaybedecekti. *Zulüm ve gâşım*¹³ olduğu *mutebakkak* olan Küçük Ali'nin böylece malikânesi satılacak ve kendisi hapsedilecekti (BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 40, 152/781; BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 40, 179/875; BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 40, 454/2077). Diyarbakir Kale'sinde hapsedildikten sonra ise durumunun Divan'a geri bildirilmesi istenilmiştir. Verilen emirler doğrultusunda Küçük Ali bir an evvel hapsedilmesi istenilmiştir. Küçük Ali'nin hapsedildiğini kardeşinin serbest bırakılma talebinden anlamaktayız. Kardeşi, Küçük Ali'nin kalede mahpus olduğunu ve halinin *mükedder* olması hasebiyle serbest bırakılması istemiştir (BOA, A. {DVNSMHH. d. 116, 297/1223). Ancak tüm bu emirler ve kararlar, eşkıyanın Çarsacak tarafında zuhur etmesiyle son bulmuştur. Halbuki 1708 yılında Divan-ı Hümayun'dan Diyarbakir valisine gönderilen hükümde eşkıyanın defi için dahi olsa hiçbir şekilde Küçük Ali'nin serbest bırakılmaması istenilmiştir. Fakat Diyarbakir valisi, eşkıyanın ortaya çıkması sonucunda Küçük Ali'yi serbest bırakmıştır. Hatta Küçük Ali'nin zimmetinde olan hazine malı için de birkaç kişiden kefalet almıştır. Söz konusu durum merkeze iletilmesi neticesinde Divan, Küçük Ali'nin bir an evvel yakalanıp hapsedilmesini istemiştir. Öyle ki yakalanıp hapsedilmediği takdirde Küçük Ali'ye verilecek cezaların valiye verileceğini söyleyerek durumun ehemmiyetine dikkat çekmiştir (BOA, A. {DVNSMHH. d. 115, 572/2539). Fakat 1711 yılında bu kararlara uyulmadığı görülmektedir. Küçük Ali'nin eşkıyayı bertaraf ettiği ve bundan dolayı mukataanın tasarrufuna devam etmesi talep edilmiştir (BOA, AE.SAMD.III., 157/15377). Yerel güç aktörü Küçük Ali'nin yerel ve merkezi politikada sağlamış olduğu bu egemenliğinin karşılığı mukataanın tasarrufuna devam etmesi isteği olmuştur. Devlete olan borcunu ödemeyip hazineyi *garet ve tuğyan* eden, bu da yetmezmiş gibi halka zulüm ve zorbalıklarda bulunan (BOA, A. {DVNSMHH. d. 116, 47/193; BOA, A. {DVNSMHH. d. 120, 115/449; BOA, A. {DVNSMHH. d. 122, 144/417; BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 64, 640/1; BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 33, 603/2) Küçük Ali'nin mukataa tasarrufuna devam etmesi talebi kabul edilmemiştir. 1712 yılından itibaren mukataa Küçük Ali'nin üzerinden alınıp on bir kuruş muaccele ile Hasan'a tevcih edilmiştir (BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 58, 414/3). Hasan'a tevcih edilmesiyle Küçük Ali'nin Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird sancaklarında oluşturmuş olduğu gerilim eksenini kaybetmeye başlamıştır.

Eşkıyayı bertaraf etmek için serbest bırakılan Küçük Ali'nin aslında kendisi bir şakiydi ve yeri geldiğinde eşkıyayı bertaraf etmekten ziyade başına toplayıp onlarla ittifak edebilirdi (BOA, A. {DVNSMHH. d. 120, 115/449). Nitekim 1714 yılındaki şikâyete göre Küçük Ali, iki yüz kadar tüfek kullanan adam ile eşkıyaya yardım etmiştir. Kaza ahalisinin evlerini basan Küçük Ali, mübaşire de bir miktar akçe verip onu kovmuştur. Şikâyetler sonucunda kazaya tayin olunan mübaşire akçe verip kovan Küçük Ali, verdiği kadar fazla da akçesini almıştır (BOA, A. {DVNSSŞKT. d. 63, 275/2).

Gerilim Ekseninin Gerisinde Madun Halk

Küçük Ali'nin zulüm ve zorbalıkla oluşturduğu gerilim ekseninin gerisinde halkın bir direniş gösterisinde bulunduğu görülmektedir. Bu gerilim ekseninde halkın sesinin yükseleceği kürsü Divan-ı Hümayun olmuştur. Çünkü Divan-ı Hümayun güçsüz olanların seslerinin çıktığı ve yükseldiği bir merci idi (Peirce, 2005: 492). Bu

¹³ Zalim anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1999: 279).

mercide Küçük Ali'nin zulmüne maruz kalan madun halk, baskın olana karşı direnerek bir hak arayış çabasını sürdürmüştür.

Küçük Ali'nin karşısında özne olmayan bir özne ve konumu olmayan bir konum işgal eden madunlar, Divan'da şikâyetini ileterek hem konumlarını hem de etkin bir özne olduklarını göstermekteydiler (Afacan, 2010: 18). Nitekim şikâyetlerdeki madunun seslerine kulak verdiğimizde etkin bir özne oldukları açık bir şekilde görülmektedir (Erdoğan, 1999-2000: 12).

Etkin bir özne olan halk, adaletin şemsiyesi altına sığınarak adaletin mekânında, adaletsiz bir kamu görevlisinin ki bu Küçük Ali'nin düzeltilmesi için taleplerde bulunmuşlardır (Özok Gündoğan, 2015: 197). Bu taleplere karşılık Divan da *aldıklarının geri verilmesini, zulüm ve taaddüsünün men' u def* olunmasını istemiştir. Hatta zulmü önlemek ve adaleti sağlamak için yereldeki kadıya, naibe veya valiye sürekli emirler göndererek kontrol mekanizmasını güçlü tutmaya çalışmıştır (Darling, 2019: 368). Fakat merkezi iktidarın zayıflamaya başlaması, savaşlar ve malî sıkıntıların olduğu dönemlerde her ne kadar yerelde bu kontrol mekanizmasını aktif tutmaya çalışmışsa da bir denetim boşluğu olmuştur (Torkak, 2023: 294). Dolayısıyla bu boşluklar yerelde Küçük Ali gibi davranışlar sergileyen sınıflar tarafından doldurulmuştur. Bu sınıf keyfi davranan, şahsi çıkarlarına yenik düşüp belirli bir hukuksal dayanağı olmayan hareketler sergilemekteydi (Taburoğlu, 2021: 135). Keyfi hareketlerin temelinde ise zulüm yer almaktaydı. Zulmün etkisi öznenen nesneye geçmekteydi (Orman, 2018: 38). Küçük Ali'nin Çemişgezek, Sağman, Pertek ve Mazgird sancaklarındaki zulüm etkisi de halka geçmiştir. Bu bağlamda zulüm eyleminin öznesi Küçük Ali, nesnesi ise halk olmuştur. Halk da bundan kurtulmak için şikâyetlerini Divan'a ilemişlerdir. Zira bunu ancak adalet sağlayabilirdi. Çünkü adalet suçun karşılığı bir bedeldi. Suçla bozulan denge de ancak adalet ile tekmil edilebilirdi (Keskintaş, 2017: 29).

Tüm bunlara karşı Küçük Ali yalnız değildi. Foucault'un belirttiği gibi bir iktidar değil, birçok iktidar vardı ve bu yerel iktidarlara, iktidar halkalarıyla birlikte hareket ediyorlardı (Foucault, 2014: 145). Bu halkalar Karaçorlu Osman, kadı ve eşkiyaydı. Küçük Ali ile birlikte hareket eden bu şahıslar zulüm, şiddet ve zorbalık dışında yerel mahkemeyi de kendi çıkarlarına alet ediyorlardı. Bu alet olma durumu yerel hukukun, iktidar ve iktidar halkaları karşısında aciz kalmasıyla ortaya çıkıyordu (Ekinci & Torkak, 2022: 600).

Sonuç

Yönetmel ve idareci kimliğini zulüm, şiddet ve zorbalıkla kötüye kullanan Küçük Ali şahsi çıkarlarını yenik düşerek kendisine eylem özgürlüğü sağlayan bir gerilim ekseni oluşturmuştur. Bu eksende Küçük Ali, kanun ve defterden ziyade akçe almış, halktan zorla zahire sağlamış, katletmiş, hapsedmiş, şiddet uygulamış, rüşvet almış ve zulmetmiştir. Tüm bu eylemlerin faili olan Küçük Ali zaman zaman eylemlerine paydaşlar ekleyerek, gerilim ekseninin şiddetini daha da artırmıştır. Böyle bir ortamda eylemin nesnesi olan halkın tek çıkış yolu şikâyet etmek olmuştur. Ancak şikâyet etmenin yolu yerelde tıkanmıştır. Çünkü Küçük Ali halkın kendisini şikâyet etmelerini engellemiştir. Hatta *siz beni nasıl şikâyet edersiniz* diyerek halkın gözünü korkutmuştur.

Yerelde meramını iletemeyen halk da başka çıkış yolu aramıştır. Bu çıkış yolu ise Divan-ı Hümayun olmuştur. Küçük Ali'nin zulmüne maruz kalan halk, Divan'a giderek haklarını aramışlardır. Haksızlığın karşısında haklı olduğunu düşünen halk, hakkını ancak bu şekilde arayabilir ve duyulmayan seslerini ancak bu şekilde duyura bilirlerdi. Nitekim merkeze iletilen şikâyetler sonucunda Küçük Ali hapsedilmiştir. Fakat Küçük Ali yalnızca halka uyguladığı zulümlerden ötürü hapsedilmemiştir. Bunun yanı sıra malikâneci olarak devlet hazinesine ödemesi gereken meblağı da ödememiştir. Zulmün üstüne bir de yerine getirmediği hak ve sorumluluklar onun Diyarbekir Kalesi'nde hapsedilmesine neden olmuştur. Ancak Çarsacak tarafında eşkiyanın ortaya çıkıp, şiddetini arttırması sonucunda Diyarbekir valisi, Küçük Ali'yi serbest bırakmıştır. Valinin bu tutumu üzerine Divan, valiye hüküm göndererek Küçük Ali'nin bir an evvel yakalanıp hapsedilmesini istemiştir. Hatta yakalanmadığı takdirde Küçük Ali'ye tertip edilecek cezaların kendisine tertip edileceğini belirtmiştir. Divan'ın bu hükmüne rağmen nihai olarak Küçük Ali serbest bırakılmıştır. Serbest kalan Küçük Ali, eşkiyayı Çarsacak tarafından uzaklaştırmıştır. Bu uzaklaştırma neticesinde Küçük Ali'nin mukataa tasarrufuna devam edilmesi talep edilmiştir. Fakat bu talep yerine getirilmeyerek mukataa tasarrufu Küçük Ali'den alınmıştır.

Kaynakça

- Acun, F. (2002). Klasik dönem eyalet idare tarzı olarak timar sistemi ve uygulaması. *Türkler Ansiklopedisi*, c. 9, 899-908.
- Afacan, S. (2010). Çevirmenin önsözü. T. Atabaki (Der.). *Devlet ve maduniyet Türkiye ve İran'da modernleşme, toplum ve devlet*, içinde (ss. 13-20). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Afyoncu, E. (2013). Zeâmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44, 162-164.
- Alpar, G. (2018). Osmanlı'nın son döneminde ordu yapısı ve savaş kültürü. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 1-20.
- Apalı, A. (2017). Osmanlı Devleti'nde mevacib defterleri ve bazı doğu kalelerindeki cebeciyânların mevacib muhasebe kayıtları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 587-599.
- Armağan, S. (2015). *İslam hukukunda temel hak ve hürriyetler*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aykan, Y. (2016). *Rendre la justice à Amid: procédures, acteurs et doctrines dans le contexte Ottoman du XVIIIème siècle*. Brill.
- Aykan, Y. (2018). A legal concept in motion: the 'spreader of corruption' (sa'ibi'l-fesad) from qarakhanid to Ottoman jurisprudence. *Islamic Law and Society*, 1-19.
- Aytekin, E. A. (2022). *Üretim düzenleme isyan: Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak meselesi, arazi hukuku ve köylülük*. Dipnot Yayınları.
- Barkey, K. (2011). *Farklılıklar imparatorluğu Osmanlılar* (E. Kılıç, Çev.). Versus Kitap.
- Başarı, Ö. (2016). Muhallefât kayıtları ışığında XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı taşra görevlilerinden Diyarbekir voyvodalarının terekeleri. *Belleten*, 80 (287), 59-84.
- Batmaz, E. (1996). İltizam sisteminin XVIII. yüzyıldaki boyutları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18, 39-50.
- Beldiceanu, N. (1985). *XIV. yüzyıldan XVI. yüzyula Osmanlı Devleti'nde timar*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Teori Yayınları.
- Berkes, N. (2020). *Türkiye iktisat tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.
- BOA, (Ali Emiri-II. Ahmed) AE.SAMD.III., 157/15377.
- BOA, (Ali Emiri-II. Mustafa) AE.SMST.II., 120/ 13082; 86/ 9238; 128/ 14053.
- BOA, (Ali Emiri-III. Mustafa) AE.SMST.III., 237/18858.
- BOA, (Bab-ı Asafl-Atık Şikâyet Defterleri) A. {DVNSŞKT. d., 33, 37, 39, 40, 48, 58, 63, 64.
- BOA, (Bab-ı Asafl-Diyarbekir Ahkâm Defterleri) A. {DVNSAHK.DB. d. 1.
- BOA, (Bab-ı Asafl-Mühimme Defterleri) A. {DVNSMHM. d. 115, 116, 120, 122, 123.
- BOA, (Cevdet-Darphane) C.DRB., 37/1836.
- BOA, (Cevdet-Maliye) C.ML., 628/25803.
- BOA, (İbnülemin-Maliye) İE.ML., 82/7663.
- Cabbar, H. (2017). *XVIII. yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda voyvodalık ve Denizli voyvodası Tavaslı Ömer Ağa* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Cezar, Y. (1986). *Osmanlı maliyesinde bunalım ve değişim dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a malî tarih)*. Alan Yayıncılık.
- Cihan, R. (2017). XVIII. yüzyıl Osmanlı iktisâdî düzeninde vergiler: "fetâvâ-yı Abdürrahim" örneği. S. Kaya, H. Şahin (Ed.). *Osmanlı'da Fıkah ve Hukuk*, içinde (ss. 113-131). Mahya Yayınları.
- Cin, H. (1978). *Osmanlı toprak düzeni ve bu düzenin bozulması*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

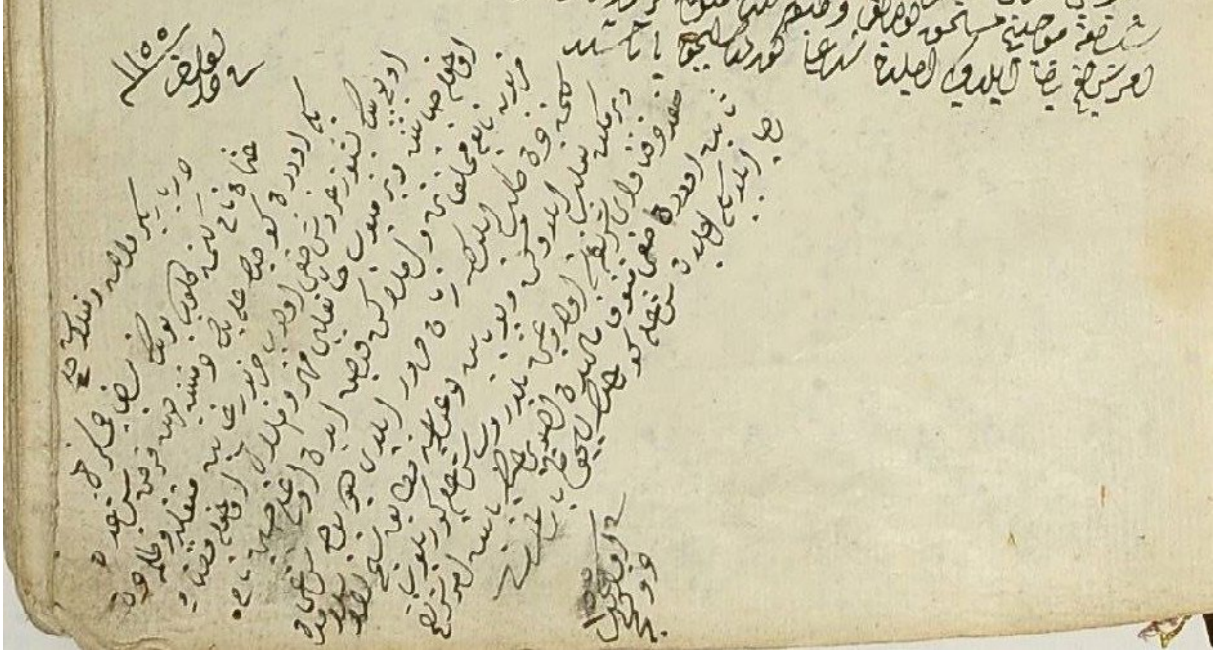
- Çelik, B. (2019). Âyânlık ile eşkıyalık arasında: Osmanlı taşrasında Küçük Ali sorunu (1752-1763). *OTAM*, 46, 87-108.
- Çelik, K. (2020). Harputlu bir âyan: Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FUHAD)*, 7 (14), 95-110.
- Darling, L. T. (2015). Nasihatnameler, icmal defterleri, and the timar –holding Ottoman elite in the late sixteenth century– part II, including the seventeenth century. *Osmanlı Araştırmaları*, 45, 1-23.
- Darling, L. T. (2017). Historicizing the Ottoman timar system: identities of timar-holders, 14th to 17th centuries. *Turkish Historical Review*, 8, 145-173.
- Darling, L. T. (2019). *Gelir artışı ve kanuna uygunluk (Osmanlı İmparatorluğunda vergi toplanması ve maliye yönetimi (1560-1660))*. Alfa Yayınları.
- Darling, L. T. (2022). *Ortadoğu'da sosyal adalet ve siyasal iktidarın tarihi*. (H. Erdagöz, Çev.). Alfa Yayınları.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa. (1995). *Zübde-i vekayîât*. (A. Özcan, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa. (1969). *Devlet adamlarına öğütler*. (H. R. Uğural, Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Devellioğlu, F. (1999). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ekinci, A. & Torkak, B. (2022). Osmanlı döneminde Karaköprü. A. Ekinci (Ed.). *Karaköprü tarih ve kültür atlası 1*, içinde (ss. 185-207). Karaköprü Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ekinci, A. & Torkak, B. (2022). Urfa ve Birecik'te zulmün öznesinde iki isim Rakka beylerbeyleri Dilaverler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 589-610.
- Emecen, F. (1992). Başmuhasebe kalemi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 5, 133-135.
- Emecen, F. (1998). Ağnam resmi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 1, 478-479.
- Erdoğan, N. (1999-2000). Devleti “idare etmek”: mâduniyet ve düzenbazlık. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 83, 8-31.
- Ergene, B. (2003). *Local court, provincial society and justice in the Ottoman Empire: legal practice and dispute resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*. Brill.
- Faroqhi, S. (2016). *Devletle başa çıkmak*. H. K. Bejsovec, Çev.). Alfa Yayınları.
- Faroqhi, S. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu ve etrafındaki dünya*. (A. Berktay, Çev.).Alfa Yayınları.
- Faroqhi, S. (2021). *Osmanlı dünyasında üretmek, pazarlamak ve yaşamak*. (G. Çağalı Güven, Ö. Türesoy, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). Özne ve iktidar. (I. Ergüden, O. Akinhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Fulin, N. (2019). Osmanlıda rüşvet ve cezası. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*. 1/1, 26-35.
- Gelibolulu Mustafa Ali. (2015). *Siyaset sanatı nushatü's-selâtim*. (F. Çerçi, Haz.). Büyüyen Ay Yayınları.
- Genç, M. (2000). İltizam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 22, 154-158.
- Genç, M. (2003). Mâlikâne. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 27, 516-518.
- Genç, M. (2020). Mukataa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 31, 129-132.
- Genç, M. (2021). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi I*. Ötüken Neşriyat.
- Genç, M. (2022). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi II*. Ötüken Neşriyat.
- Günay, S. (2007). *Trabzon eyaletinde mütegalibe hareketleri ve âyanlık (1750-1850)*, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Güran, T. (2019). *19. yüzyılda Osmanlı ekonomisi üzerine araştırmalar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Halaçoğlu, Y. (2014). *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilâtı ve sosyal yapı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hathaway, J. (2016). *Osmanlı bâkimiyyetinde Arap toprakları*. (G. Çağalı Güven, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Heyd, U. (1967). Kanun and sharia in old Ottoman criminal justice. *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities*, 3(1), 1-18.
- Heyd, U. (1973). *Studies in old Ottoman criminal law*. Clarendon Press.
- İnalçık, H. (1995). Eyalet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 11, 548-550.
- İnalçık, H. (2012). Timar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 41, 168-173.
- İnalçık, H. (2017). *Osmanlı'da devlet, hukuk ve adâlet*. Kronik Yayınları.
- İnalçık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi I (1300-1600)*. (H. Berktaş, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karpat, K. H. (2019). *Osmanlı Devleti'nin kısa sosyal tarihi*. Timaş Yayınları.
- Kâtip Çelebi. (2007). *Mizânü'l-hakke fî ihtiyâri'l-ebakke*. (O. Ş. Gökyay, S. Uludağ, Çev.). Kocabı Yayinevi.
- Kazıcı, Z. (2019). *Osmanlı'da vergi sistemi*. Kayıhan Yayınları.
- Keskintaş, O. (2017). *Adalet, ablak ve nizâm: Osmanlı siyasetnameleri*. İletişim Yayınları.
- Kılıçarslan, Y. (1993). Cebeci. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 7, 182-183.
- Koçi Bey. (1972). *Koçi Bey risalesi*. (Z. Danışman, Sad.). Milli Eğitim Basımevi.
- Köprülü, F. (2009). *Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri*. Kaynak Yayınları.
- Küpeli, Ö. (2018). Tire voyvodası Yeğen Mehmed Ağa ve muhalefatı. *Cibanniüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 19-33.
- Kütükoğlu, M. S. (2020). *Osmanlı'nın sosyo-kültürel ve iktisâdî yapısı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Metin, N. (2022). XVIII. yüzyılda malikâne olarak müteğallibe eline geçen sancaklardan reayanın dağılmasına dair bir örnek: eğinli İshak Paşa ve Arapgir sancağı. *International Journal of Social Inquiry*. 15(1), 127-142.
- Mumcu, A. (2005). *Osmanlı Devleti'nde rüşvet*. İnkılâp Kitabevi.
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı hukukunda zulüm kavramı*. Phoenix.
- Mumcu, A. (2020). *Divan-ı hümayun*. Phoenix Yayınları.
- Orman, S. (2018). *Gazâlî, adalet ve sosyal adalet*. İktisat Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2020). *Hukuk ve idare adamı olarak Osmanlı Devleti'nde kadı*. Kronik Kitap.
- Örenç, A. F. (2020). Mutasarrıf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 31, 377-379.
- Özkaya, Y. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda âyânlık*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özok Gündoğan, N. (2015). II. Meşrutiyet Devrimi'ne “çevresel” bir yaklaşım II. Meşrutiyet sonrası Diyarbekir'de köylü arzuhallerindeki toprak anlaşmazlıkları. J. Jongerden, J. Verhij, (Der.). *Osmanlı Döneminde Diyarbekir'de toplumsal ilişkiler (1870-1915)* içinde, (ss. 183-218). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, Y. (2012). Timar-thema teriminin ortaya çıkması, Bizans uygulaması ve Osmanlı ile mukayesesi. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 31, 157-208.
- Özvar, E. (2018). *Osmanlı maliyesinde malikâne uygulaması*. Kitabevi.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü I*. Millî Eğitim Basımevi.

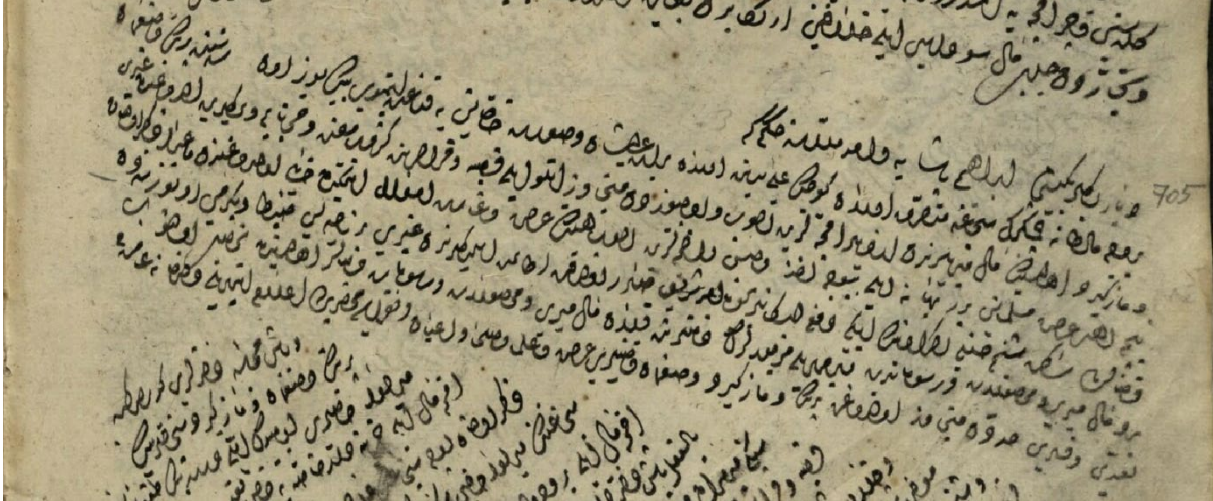
- Pamuk, Ş. (2005). *Osmanlı-Türkiye iktisadî tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı ekonomisi ve kurumları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2021). *Osmanlıdan cumhuriyete küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme: Seçme eserleri II*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Peirce, L. (2005). *Ablak oyunları (1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet)*. (Ü. Tansel, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1991). Avâruz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 4, 108-109.
- Sakal, M. & Gölçek, A. G. (2017). Osmanlı Devleti'nde mali bunalım ve reform. *Sosyoekonomi*, 25 (34), 11-32.
- Sarıyıldız, G. (2010). *Sokak yazıcıları: Osmanlılarda arzuhaller ve arzuhalciler*. Derlem Yayınları.
- Satış, İ. (2015). Kudüs mutasarrıfları (1841-1902). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(2), 545-572.
- Singer, Amy, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, çev. Sema Bulutsuz, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008).
- Suceska, A. (1985). Malikâne (Osmanlı İmparatorluğunda mirî toprakların yaşam boyu tasarruf hakkı). (M. Özyüksel, Çev.). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 41(1-4), 273-282.
- Şakiroğlu, M. (1991). Çukurova tarihinden sayfalar 1. Payas ayanı Küçük Ali Oğulları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15 (26), 103-139.
- Şemseddin Sami. (2004). *Kâmûs-ı türki*. Çağrı Yayınları.
- Taburoğlu, Ö. (2021). *Boşluk, aşırılık ve keyfîlik*. Doğu Batı Yayınları.
- Taş, H. (2007). Osmanlı'da "şikâyet hakkı'nın" kullanımı üzerine düşünceler. *Memleket Siyaset Yönetim*. 3, 186-204.
- Torkak, B. (2023). *Atik şikâyet defterlerinde Ayntab, Diyarbekir ve Ruba (1649-1837)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Harran Üniversitesi.
- Tuğluca, M. (2016). *Osmanlı devlet-toplum ilişkisinde şikâyet mekanizması ve işleyiş biçimi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti teşkilâtından kapukulu ocakları I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. A. (1999). *XVI. yüzyılda Çemişgezek sancağı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı tarih sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık.
- Ünal, T. (1975). *Türk'ün sosyo-ekonomik tarihi*. Milli Ülkü Yayınevi.
- White, S. (2020). *Osmanlıda isyan iklimi erken modern dönemde celâli isyanları*. (N. Elhüseyni, Çev.). Alfa Yayınları.
- Yücel, Y. (1974). *Kitâb-i müstetâb*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Yücel, Y. (1988). *Osmanlı devlet teşkilâtına dair kaynaklar -kitâb-i müstetâb- kitabı Mesâlibi'l müslimîn ve menâfi'i'l-mü'minîn- burçü'l-mülûk*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EKLER

Ek 1: Küçük Ali'nin Zaleme ve Mütegalibe Olarak Adlandırıldığı Hüküm (BOA, A. {DVNSAHK.DB. d.1, 16/6).

Ek 2: Üç Yüz Atlı ile Karyeyi Basıp Ahaliye Zulüm ve Taaddî Eden Küçük Ali'ye Dair Hükümdür (BOA, A. {DVNSMHM. d. 115, 169/705).

Ek 3: Kuttâu't-Tarîk Eşkîyasını Etkisiz Hale Getiren Küçük Ali'nin Mukataa Tasarrufuna Devam Etmesine Yönelik Talep (BOA, AE.SAMD.III., 157/15377).

Handwritten Ottoman Turkish text on aged paper. The text is written in a cursive script. At the bottom left, there is a signature and a circular seal. The text appears to be a petition or a request regarding land tenure (Mukataa).

Ek 4: Küçük Ali'nin Yerel Mahkemeyi Kendi Çıkarlarına Uygun Kullanmasına Yönelik Hükümdür (BOA, A. {DVNSŞKT. d. 48, 391/2).

Handwritten Ottoman Turkish text on aged paper. The text is written in a cursive script. At the bottom left, there is a signature and a circular seal. The text appears to be a petition or a request regarding land tenure (Mukataa).

EXTENDED SUMMARY

The financial crisis of the Ottoman Empire between the 16th and 18th centuries led to the corruption of the land system as well as other systems. The same corruptions that occurred in the *fief* and *iltizam* systems also occurred in the *malikâne* system. The manors, which were granted on condition of life registration, provided freedom of action for those who succumbed to their personal interests. One of these was Küçük Ali. At the end of the seventeenth century, Küçük Ali was entrusted with the sultanates of Çemişgezek, Sağman, Pertek and Mazgird sanjaks of Diyarbekir. Küçük Ali was responsible for the disposition of these areas, which were granted on condition of life registration. However, Küçük Ali did not fulfill his responsibilities as a landlord. Because although Küçük Ali made the cash payment, called *muaccele*, for the *mukatas* that were auctioned, he did not make the annual payment, called *mal*, every year. In addition to this, Küçük Ali committed various acts of oppression and tyranny against the people in these sanjaks. Therefore, this study focuses on the subalterns, the people, who paid the heavy price for Küçük Ali's irresponsibility.

The people of Çemişgezek, Sağman, Pertek and Mazgird paid a heavy price for this irresponsibility due to Küçük Ali's cruelty and tyranny. The voices of the subjugated people in the complaints make it clear how they paid the price. The atrocities of Küçük Ali, who was the subject of the oppression, had made the people very weary. This frustration of the people is clearly seen in the *Mühimme Registers*, *Diyarbekir Ahkâm Registers*, *Atik Şikâyet Registers* and other individual documents. The people of the sanjak, who were subjected to the cruelty of Küçük Ali, who made arbitrary demands, found salvation in complaining to the *Divan-ı Hümayun*. However, Küçük Ali did not do all this alone, but together with his partners, the bandits and Karaçorlu Osman. Karaçorlu Osman was a *voivode* like him. Küçük Ali, who demanded more tax than the amount determined in the law and the book, and Karaçorlu Osman acted together and made these unjust demands. Although these tax demands were an act of oppression, both of them did it. This is an example of oppression being committed most often by public servants.

One more stakeholder is added to Küçük Ali and Karaçorlu Osman's partnership. This stakeholder was the bandit who cut the road. According to the public submissions to the *Divan-ı Hümayun*, Küçük Ali's atrocities against power centers and stakeholders had become a habit. This habit was expressed with the word "*adet-i müstemirre*". In response to the ongoing and unending persecution of Küçük Ali and his stakeholders, the public also complained. However, Küçük Ali was not content with this. In fact, he took more money from each *kaza* under the name of service than the rates specified in the law and the books. He also manipulated the local court through power and bribery. That is to say, Küçük Ali did not allow the people to submit their problems and complaints to the *qadi* unless they took bribes from him. Just as cruelty was most often committed by public servants, bribes were most often taken by public servants. As a public servant, Küçük Ali not only committed oppression by demanding unfair taxes but also took bribes. The bandits and provincial administrators, who were the forces behind Küçük Ali, provided the basis for his oppression and bribery.

Küçük Ali's manipulation of the court was done by placing his own man in the court. Wanting the court to act in accordance with his personal interests, Küçük Ali tried to get it to do so in exchange for money. As a result of habits and increasing complaints, Küçük Ali was imprisoned. This imprisonment lasted until the bandit emerged. With the appearance of the banditry, the governor of Diyarbekir demanded Küçük Ali's release. However, the decree sent to the governor by the *Divan-ı Hümayun* demanded that Küçük Ali should not be released under any circumstances. It even warned that if he was released, the governor would be liable for all punishments to be imposed on Küçük Ali. Despite all these warnings, Küçük Ali was released, but it was easier for him to eliminate them since he was himself a bandit as described in the complaints. In return for his success in neutralizing the bandits, Küçük Ali was asked to continue to dispose of the *mukataa*. This request regarding Küçük Ali, who oppressed the people, did not pay his debts to the state and damaged the treasury, was not accepted and the *mukataa* was assigned to Hasan as of 1712.

According to a complaint in 1714, Küçük Ali aided the bandits with about two hundred armed men. Küçük Ali also raided the houses of the people in the *kaza* and dismissed the bailiff who had come to inspect the town. The arbitrary demands and freedom of action of Küçük Ali, who was himself a bandit and sometimes allied himself with them, in the sanjaks of Çemişgezek, Sağman, Pertek and Mazgird began to shrink. The power of Küçük Ali, who had been misappropriating the state treasury for his own personal gain and leaving the people in a difficult situation, began to lose its influence over time.